

TERAPIE KRYLEM

BEZ UMRTVENÍ

Byl vším – písničkářem, básníkem, kamarádem od táboráku, vizionářem i svědomím mocných

Pomenší kluk v černobílém melírovaném svetru. Kulatá tvář, řídnoucí vlasy, kytara přes rameno. Takových potkáte na ulici stovky. Až na tu kytaru. Na moment, kdy prsty hrábly do strun a začal zpívat. Hlas jako by trošku drhnul, když se z tónů vylupovala slova, která chytla za srdce – nebo za svědomí? – a stiskla. Modré oči se rozsvítily a bylo jich všude plno. Vševědoucí, vizionářské. Vtom v nich blesklo a melodie se zlomila v lehounký popěvek plný ironie, někdy až sarkasmu. A byl v obojím. Celý život. Básník, novinář, glosátor, bard, člověk plný rozporů. Karel Kryl.

Vidím to jako včera. Byl konec roku 1967 nebo začátek roku 1968, v každém případě zima. Do pražské redakce Mikrofóra přivedl toho tichého, nasmělého kluka Miloš Zapletal, pozdější prezident napřed Československé a pak České MISS. Pracoval tehdy v dětské redakci ostravského rozhlasu, byl jedním z mikrofóráckých krajánků. Tenkrát jsem poprvé slyšela Karla Kryla zpívat. Pieta, Klaun a král, Veličenstvo kat, Nevidomá dívka, Anděl... Později bylo podobných minikoncertů nespočet. Pokaždé, když se zastavil. Někdy na pozvání do přímého odpoledního vysílání relace pro mladé, ale častěji jen tak na kus řeči. Obvykle s sebou také přinesl nejnovější text na průklepáku. Schovávala jsem si je jako relikvii. Jakou cenu pro mne budou mít po letech, jsem netušila. Magický rok 1968 teprve klíčil nadějemi.

Začátek cesty ke slávě

„S Karlem Krylem jsem se poznal někdy na začátku 60. let v Teplicích. Pracoval jsem tam v Báňských projektech a můj kamarád, básník Honza Cháb, ve městě založil divadélko poezie,“ vzpomíná M. Zapletal. „Připravovali jsme inscenovaná pásma poezie, v nichž jsme kombinovali recitaci, hudbu a pantomimu. Apollinaire, Baudelaire, Nezval... V pantomimických etudách jsem vystupoval s jistou Ingrid, Jitka Dlasková a Karel Kryl recitovali. Nedávno maturoval na keramičce v Bechyni, tady pracoval v továrně na sanitní keramiku. Už tehdy psal své první básničky, a pokud vím, Honzovi, který byl odborník na poezii, se líbily. Pak odešel na vojnu, já do Ostravy, navzájem jsme se ztratili.“

Po pár letech jsem se potkal s Mirkem Kovaříkem, dodnes velkým poetou a recitátorem. Povídá mi: Jestlipak víš, že ten Karel, co s vámi recitoval v teplickém divadélku, zpívá krásné protestsongy? Začal jsem se po něm pít a zjistil jsem, že bude vystupovat v proslulém olomouckém Dex klubu. Séfoval mu tenkrát Pavel Dostál, pozdější ministr kultury. Bylo to někdy v 66. nebo 67., už jsem byl redaktorem ostravského rozhlasu. Domluvil jsem se s Pavlem, kdy tam bude Karel Kryl vystupovat, a s technikem z rádia jsme se rozjeli do Olomouce. Setkání po letech bylo prima. Celý Karlův recitál jsme natočili na nagra, to byl v té době slavný přenosný magnetofon, ale nahrávka jako ze studia to samozřejmě nebyla. S Karlem

Krylem jsme se dohodli, že se pokusím jeho odvážné protestsongy zařadit do vysílání. V té době se už politická situace uvolňovala. Můj šéf Liboslav Tetens, vedoucí vysílání pro mládež Československého rozhlasu v Ostravě, byl rozumný člověk. Podařilo se mi ho přesvědčit, takže jsme mohli s Krylem natočit první čtyři písničky ve studiu. Určitě mezi nimi byla Pieta, myslím že i Král a klaun... další si nevybavím. Karel se pak přestěhoval k rodičům do Nového Jičína, často jezdil do Ostravy, natočili jsme ještě pár jeho písniček. Spíš jako kamarád jsem mu dělal jakéhosi manažera, který mu domlouval některá představení. Ostravská hudební scéna byla tehdy docela bohatá, zpívali tam například Hanka Zagorová, Marie Rottrová, Pavel Novák, všichni bývali hosty ostravského vysílání Mikrofóra. Spolupracoval jsem také s manželi Černými, jejichž pořad Dvanáct na houpačce byl hitparádou šlágrů. Díky ní se proslavili mnozí do té doby neznámí zpěváci. Byl mezi nimi i Karel Kryl.“

Drsné probuzení

Na jaře 1968 jako by se vyrojili písničkáři. Pop byl na poslouchání, ale lidé stále víc hledali hloubku. Karel Kryl se rozhodně neztratil. Už proto, že byl jiný. Nechtěl jít s žádným proudem. Nehladil, provokoval. Když se ho lidé ptali, o čem bude zpívat, když teď už bude jenom dobře, jen se ušklíbl: „Vždycky bude o čem.“

Z divadelní inscenace Země Lhostejnost

Foto: ČTK

Karel Kryl (12. dubna 1944 – 3. března 1994)

V srpnu jsme se probudili do drsného rána. I o tom se zpívalo. Písní bylo víc, ale pravými symboly se stala Modlitba pro Martu, popěvek Jaromíra Vomáčky Jdi domů Ivane a silný text Karla Kryla Bratříčku, zavírej vrátka. Tak se také jmenuje první Krylova deska s fotografií Josefa Koudelky na přebalu. Sestavil ji Jiří Černý, spolupracoval na ní s Milošem Zapletalem. Poté, co ji odmítl vydat Supraphon, odvážilo se toho hudební vydavatelství Panton. Deska vyšla 24. března roku 1969 a byla rozebraná rychlostí blesku.

Čím víc si ji lidé přehrávali, tím méně se líbila nastupujícím mocným. Přituhovalo, ale Karel Kryl jel na plný plyn. Vznikaly nové a nové písně. Jen z jeho diáře mizel jeden koncert za druhým. Je nám líto... Nelze... Rušíme...

„Musel emigrovat, jinak by ho tu zavřeli.“ Tuhle větu pronesl později snad každý, kdo měl jeho písničky rád. Většinou pak dodal něco o tom, že pro Karla musel být odchod z republiky těžký. Neznal jazyk, česká plus i minus měl pod kůží až příliš hluboko. Tady byl doma. V autorských pořadech vysílaných v letech 1975–1989 rozhlasovou stanicí Svobodná Evropa, jejichž texty u nás vyšly pod názvem Krylogie, vzpomíná na odchod z republiky s určitým nadhledem. Ale kdo ho znal, tu tíhu smíšenou s trpkostí cítí. V září 1969 odjel do Německa na folkový festival Burg Valdeck. Už se měl vracet, když se mu dostaly do rukou české noviny s konsta-

továním, že pro koho není marxismus-leninismus báseň, nemá co pohledávat na vysokých školách v Československu. Čerstvě přijatý student FAMU viděl svoji budoucnost černě. Prolistoval proškrtaný diář a požádal o politický azyl.

Proti srsti

„Když Karel Kryl emigroval, ztratil jsem s ním kontakt,“ přiznává M. Zapletal. „Ale poslal mi přes několik lidí asi dvě nebo tři desky, které venku vydal. Jednou jsme se setkali v Mnichově, byli jsme spolu na pivo, povíдали si. Pak jsme se potkali až po revoluci. Byl to trochu jiný Karel, jiný revolucionář. Zestárl, nesdílel tolik českou euforií. Po dvacetiletých zkušenostech cítil všechno trochu jinak.“

I to se odrazilo v jeho textech. V písních, komentářích a poznámkách. Za staré songy stejně jako za ty z doby emigrace by ho lidé nosili na rukou. Ty nejnovější budily rozpaky. Ani nastupující politické garnituře se dvakrát nezamlouvaly. Karel Kryl opět hladil proti srsti.

Na jaře 2012 vyšel soubor jeho komentářů z let 1990–1993 pod názvem Země Lhostejnost a okamžitě se stal druhou nejprodávanější knihou u nás. Lidé se začínali rozpomínat. Právě tahle knížka se se souhlasem Karlovy manželky Marlen stala podkladem pro scénář stejnojmenného divadelního představení, které mělo premiéru na konci září 2013 ve Švandově divadle v Praze.

„Výročí narození i úmrtí K. Kryla, které nás čeká v příštím roce, nebylo pro naši volbu určující,“ říká režisér a spoluautor scénáře Dodo Gombár, umělecký šéf Švandova divadla. „Tuto divadelní sezonu jsme se rozhodli mimo jiné zasvětit nejednoznačným básníkům a literátům, pracovně jsme to nazvali Nesvatí. Když jsme se porozhlédli po nedalekých dějinách, nebylo možné Kryla obejít. Navazovat by postupně měli Egon Bondy a Jan Balabán. Takový zvláštní trojlístek autorů, kteří nebyli příliš pohodlní.“

Proč právě Země Lhostejnost, když s protestsongy z 60. a 70. let byste určitě u nikoho nenarazili?

„Jako slovenský občan žijící třináct let v Čechách jsem osobnost Karla Kryla vnímal velmi intenzivně. Poprvé přes otce, který trávil čas s uchem přilepeným na Svobodné Evropě, pak songy 60. let a potom Krylův návrat, to zvláštní pnutí, které jsem si pro sebe nazval kocovinou. Země Lhostejnost nám přišla jako inspirativní východisko.“

Scénář je společným dílem Doda Gombára a Libora Vodičky. K úryvkům z politických článků připojili i některé nikdy nepublikované komentáře ze Svobodné Evropy, které získali od M. Krylové. A písničky jako ťuknutí, přiblížení atmosféry. Karel tu někde pořád je. Na scéně vystupuje jen šest herců, čtyři domácí a dva hosté. Režisér přiznává, že je vybíral nejen podle jejich

► muzikálnosti, ale snažil se také o to, aby text byl přirozeným nastavením jejich osobností. Proto je také ještě dřív, než se začalo zkoušet, seznámil s životopisem rozporuplného písničkáře. „Chtěl jsem, aby co nejvíc pronikly do všech možných souvislostí.“

Piedestal myšlenek

Komorní prostředí studia Švandova divadla dojem z představení násobí. Úsporně řešená scéna, světlo a stín, hudba – a v hlavní roli slova. Začátek patří horké současnosti. Glosám politického dění roku 2013. Konkrétním jménům, činům, citátům. Možná trochu šok. Pak poznenáhlu vstupuje Kryl. Kdo čekal pásmo, je překvapen. Ale minutu od minuty jste vtahováni víc a víc, hlouběji. Jen se neutopit.

„Věděli jsme, že značka Karel Kryl vzbudí zájem,“ konstatuje D. Gombár. „Inscenace neměla být Krylovým pomníkem ani divadlem poezie. Proč si netroufnout na větší náročnost? Představení vyvolává zájem, čehož si velmi vážím. Do konce kalendářního roku je téměř vyprodané. Je až dojmavé, když vidím vrstevníky mých rodičů, jak jsou zasaženi. Naše doba zvláštním způsobem ospravedlňuje klipovost života. Proto jsme posledním patnáctiminutovým monologem umírání chtěli publikum tak trochu učít poslouchat, na to se zapomíná. Mírek Hruška ten monolog ustojí. Jsem mu za to vděčný. Představení nemá být Krylovým piedestalem, ale piedestalem jeho myšlenek. Od samého začátku jsme si zakázali pouštět se do bulvárového řešení jeho života. Člověka vždycky charakterizuje tvorba. Naším přáním bylo interpretovat to, co ten zajímavý, nejednoznačný a nejednoduchý autor říká. Není to povrchní zábava, ale divadlo, které přinutí k úvahám. Možná je nestandardní, možná trochu pootočí objekt zájmu – ale hovoří o nás, o naší současnosti. Ať se nám to líbí, nebo nelíbí, Kryl byl v něčem velmi prorocký.“

Prostor pro 60 diváků se skoro nabízí pro školní představení. Pro dobře připravené středoškoláky by mohlo být silným odrazovým můstkem k debatám při vyučování.

Foto archiv Národního divadla v Praze

Písně K. Kryla, V. Vysockého a J. Brela inspirovaly P. Zusku k strhujícímu baletnímu představení s názvem *Šólo* na scéně Národního divadla v Praze.

„Uvažujeme o tom, dokonce by neměl být problém zařadit Zemi Lhostejnost mezi zájezdová představení. Už teď máme na jaro domluvené vystoupení v Kroměříži, kde se Karel Kryl narodil.“

Týna Průchová patří v šestici herců ke dvěma, kdo v inscenaci hostují. Navíc k těm nejmladším. Když s kytarou zpívá Krylovo *Děkuji*, běží vám po zádech mráz. „V divadle jsme si vyprávěli, jak jsme se kdo s Krylovými písničkami potkali. Známe je dlouho a hodně pro mne znamenají. V listopadu 89 mi bylo sedm. Doma jsme měli na starém magnetáku snad jeho a Martu Kubíšovou. Myslím, že vnímat text jsem začala poměrně brzy. Když je dítěti osm devět let ptá se, kdo je hodný a kdo je zlý. Když mu to rodiče umějí vysvětlit a když k tomu přidáte Krylův úžasný jazyk – emoce se prostě musí dostat. Při zkoušení se mi ze všeho nejdřív vybavily právě zážitky z dětství. Pak jsme začali víc studovat jeho porevoluční texty a vůbec celý život. Co asi prožíval, ty rozporuplné části jeho osobnosti. Proč byl po návratu mnohými odmítán? Vlastně se tomu nedivím. V euforii, kdy jsou lidé přesvědčení, že se věci mění, že bude konečně líp, je těžké připustit, že to nebude hned. Že se musíme sakra snažit. Myslím, že dost lidí se dneska ke Karlu Krylovi vrací. Nedávno jsme si povídaly s kamarádkou, že to pro něj muselo být hodně těžké být o tolik let napřed.“

Co na to škola

Že se s Karlem Krylem jako součástí české literatury setkávají středoškoláci, je vlastně samozřejmé. Ale co na základní? Jistě, dostal se do čítanek. Jenže jak teenagerům něco jen trochu zašustí papírem, může to být nejlepší cesta k nezájmu. O tom, jak dnes vstupují Krylovy texty do vyučování, jsem si povídala s mladými češtináři ze Základní školy Předškolní v Praze – Kunraticích.

„Na sklonku 80. let jsem chodil na gymnázium, Krylovy písničky jsme zpívali u táboráku, na vodě, předávali jsme si je na kazetách,“ vyprávěl Michal Strítezský, učitel češtiny a dějepisu. „Dnešní děti je většinou objevují až v čítankách. Do výuky je zařazují, když učím dějiny 2. poloviny 20. století. Pustím krátký záznam nebo písničku. *Bratříčka*, *Karavanu mraků*... Určitě si ale napřed povídáme o tom, co ta doba znamenala. Jak jsme žili, jak jsem se s Krylovými písničkami seznámil já. Že byl někdy problém zpívat je na veřejnosti. V devítce už jsem zkusil zadat jeho jméno jako téma referátu a nedopadlo to nejhůř.“

„Krylovy písničky mi tatka hrával na kytaru, když jsem byla malá,“ líčila učitelka češtiny a občanské výchovy Markéta Nováková. „Ale zpívali jsme je také na základní škole v Lovosicích, kam jsem chodila. Paní učitelka nám o něm vyprávěla, rozebírali jsme jeho texty, názory. Byla hodně mladá, nezapřela, jak má k autorovým myšlenkám blízko. Hodně spolužáků ty písničky slyšelo poprvé. Ale skutečně

Foto autorka

Elpíčko více než čtyřicet let opatrované, snad tisíckrát přehrané. Otevřená okna a hrálo se na plné pecky. Nikdo neprotestoval. Až později bylo třeba okna zavírat. Ale kvůli hluku to rozhodně nebylo.

uvědomění si hloubky textů přišlo až později zkušenostmi, vzděláním. Učitel si musí dát záležet na tom, aby děti myšlenku vstřebaly. Pokud mi jde o evokaci, pustím jen ukázkou písničky. Jestliže chci, aby pochopily význam, musím ji zasadit do kontextu doby. Zejména v občanské výchově se snažím využívat hlavně aktuální příležitosti, například období voleb – ať už prezidentských nebo voleb do poslanecké sněmovny. To jsou chvíle, kdy s dětmi mluvíme o osobnostech, o tom, co ovlivňuje názor společnosti. Začínám spíš dnešními písničkáři, kteří jsou dětem bližší, teď je to například Tomáš Klus. Ale na Karla Kryla nikdy nezapomenu, zmiňujeme se o něm až ke konci školního roku v 9. třídě. Aby žáci pochopili, že i jeden člověk může být slyšet.“

Žil tak krátce... Co to je padesát let? Přitom stihl zažít, že dějiny se opravdu opakují. „O čem teď budete psát, když už bude jenom dobře?“ ptali se ho v 90. letech znovu mladí na besedách. A stejně jako v osmašedesátém vědouce odpověděl: „Vždycky bude o čem.“

Průvodní slovo k prvnímu elpíčku napsal Jiří Černý v roce 1969. Mimo jiné si v něm můžete přečíst: „Karel Kryl se vyzpívává z mučivé krutosti, bezectnosti a lhostejnosti, jichž je naše doba plna. A že má stejně pronikavý rozum jako talent a cit, vidí hloub, trpí víc a umí to povědět lépe než noviny, filmové dokumenty, hesla na zdech. Jeho písně zvučely holou pravdou už před pěti lety. Až teď jsme si však uvědomili, jak je všichni potřebujeme.“

Kdo by to dneska nepodepsal?